

SEMA ERDER • İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye

SEMA ERDER Lisans eğitimini A.Ü. SBF'de, yüksek lisans eğitimlerini H.Ü. Nüfus Etüdüleri Enstitüsü (Demografi), Stockholm Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde (Kent Bilimleri) yaptı, doktora derecesini de Marmara Üniversitesi'nden aldı. Akademik yaşamını esas olarak Marmara Üniversitesi'nde sürdürdü ve emekli oldu. İşçi göçü, gettolaşma, gecekondulaşma, çocuk göçü, uluslararası göç, insan ticareti, yerel siyaset, kentsel gerilim konularında araştırmalar yaptı, sonuçlarını kitap ve makale olarak yayımladı. MEAwards, Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü ve Kadir Has Üstün Başarı Ödülü'nü aldı.

İletişim Yayınları 354 • Memleket Dizisi 2

ISBN-13: 978-975-470-538-6

© 1996 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-5. Baskı 1996-2013, İstanbul

6. Baskı 2021, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Cahit Özkök

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SEMA ERDER
İstanbul'a Bir Kent Kondu
Ümraniye

*Ustalığını ve coşkusunu cömertçe aktaran
Hocam Mübeccel B. Kıray'a.*

TEŞEKKÜR

Bu kitap, MEAWARDS Araştırma Fonu'nun desteği ile "Enformel Konut Alanında Yaşayanların İlişkileri ve Devingenlik Kanalları" başlığı altında yapılmış olan alan araştırmasının sonuçlarını aktarmaktadır. Bu alan araştırmasının yapıma dürtüsünün kaynağında Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın daha önce yapmış olduğu araştırma, gözlem ve tartışmaların çok önemli katkısı vardır. Bu nedenle kendisine teşekkür borçluyum. Dr. Frederic Shorter'ın şahsında MEAWARDS yöneticilerine, planlandığından uzun süren bu araştırmaya desteklerinden ve gösterdikleri sabırdan dolayı teşekkür ederim. Bu araştırmanın zor ve uzun süren alan çalışması sırasında gösterdikleri olağanüstü çaba ve desteklerinden dolayı araştırma asistanları Sezin Aydemir ve Selmin Kaşka'ya; üniversiteye giriş sınavı hazırlığı nedeniyle kendini ve beni eve kapatarak bu araştırmanın sonuçlarının yazılmasını sağlayan kızım Ayşe H. Köksal'a ve araştırma bulgularının ilk yazımını titizlikle okuyarak benimle tartışan Dr. Necat Erder'e teşekkür ederim. Sonuç olarak ortaya çıkan bu bulgulardaki tüm hatalar ise bana aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
GİRİŞ	15
I. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	15
II. Alan Araştırmasının Tasarımı	24
BİRİNCİ BÖLÜM	
YEREL İLİŞKİAĞLARI VE YÖNETİCİLER	29
I. Yalnız Selvi'den Ümraniye'ye İlk Yöneticiler	29
II. "Yağ Lekesi Büyüme"de ya da "Saçaklanma"da Oluşan Farklı Kamusal Ortamlar	37
II.1. Yerleşmelerin Mekansal Konumları ve Konut Piyasası Özellikleri.....	41
II.2. Yerleşmelerde Nüfus Hareketleri.....	47
II.3. Yerleşmelerdeki Konut Dışı Kamusal ve Ticari Faaliyetler.....	50
II.4. Muhtarlara Göre Mahalle Tarihleri.....	56
III. "Yağ Lekesi" Büyümede "Muhtar" Olmak	61
III.1. Muhtarların Kökenleri ve Toplumsal Konumları.....	62
III.2. Muhtarlığa Giriş Saikleri ve İlişki Ağları.....	66
III.3. Muhtarlık Faaliyetleriyle İlişkili Olarak Geliştirilen İlişki Ağları.....	74
3.1. Muhtarlığa Gelen Taleplerin Nitelikleri.....	74
3.2. Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor?.....	79
IV. Birinci Bölüm: Sonuç	83
İKİNCİ BÖLÜM	
KURUCU BELEDİYEDE KARAR VERİCİLER VE İLİŞKİAĞLARI	89
I. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yerel Karar Vericiler	89
II. Kökenleri ve Toplumsal Konumları	93
II.1. Göç Öyküleri.....	93
II.2. Eğitim Durumları.....	94
II.3. İş Yaşamları ve İş Devingenlikleri.....	97
II.4. Konut Piyasasındaki Konumları ve Konut Devingenliği.....	101
III. Kökenlerine Bağlı İlişki Ağları	105
III.1. Akrabalarıyla İlişkileri.....	105
III.2. Hemşehrileriyle İlişkileri.....	108
III.3. Kendilerini "Nereli" Görüyorlar?.....	113
IV. "Karar Verici" Olarak Kurdukları Yeni İlişkiler	119
IV.1. Siyasal Geçmiş.....	119
IV.2. Ümraniye'de Meclis Üyesi Olmak.....	123
IV.3. Kimler Nasıl Başvuruyor? Başvurular Nasıl Değerlendiriliyor?.....	127

V. "Kurucu" Belediyecilik ve Düzen Kurucuları	133
V.1. "Kurucu" Belediye ve "Kurucu" Belediyecilik.....	133
V.2. "Kurucu" Belediye Kimleri Yerleştiriyor? Kimleri Dışlıyor?.....	141
V.3. Yerel Kadro Devşirme Örneği: Düzen Değiştiriciliğinden Düzen Kuruculuğuna	146
VI. İkinci Bölüm: Sonuç	154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTE GÖÇEDENLERİN İLİŞKİAĞLARI VE DEVİNGENLİK KANALLARI	161
I. "Kaçak Kente" Yerleşmek	161
I.1. Alan Araştırması Hakkında Bilgi.....	161
I.2. Nereden Gelip, Ne Zaman Yerleştiler?.....	168
I.3. Niçin Buraya Yerleştiler?.....	173
I.4. Kim Kalıcı? Kim Gidici?.....	180
I.5. Kimse "Fakirler"i İstemiyor.....	185
II. Göç ve Toplumsal Devingenlik	191
II.1. Yoksullar Erken Yaşta Geliyor.....	191
II.2. Formel Eğitime Ulaşabilenler.....	199
II.3. Hüneriyle Gelenler, Hüner Edinenler ve Edinemeyenler.....	204
II.4. İş Devingenliği ve Baba Mesleği.....	213
II.5. Göç, Baba İşi ve İş Devingenliği İlişkileriyle İlgili Örnek Olaylar.....	221
III. Göçün Canlandığı İlişkiler: Köken	225
III.1. Geldikleri Yerle İlişki Azalırken "Oralaşma".....	227
III.2. İstanbul'daki "Akrabalar" Kimler?.....	230
III.3. Herkesin "Hemşehrisi" Farklı.....	234
III.4. Kökene Dayalı İlişkilerin Mekanı.....	240
III.5. İstanbul'da Yeniden Tanımlanan Kökene Dayalı İlişkiler.....	244
III.6. Örnek Olaylar.....	250
IV. "Kaçak Kent"te Yaşamak: "Dayanışma" İlişkisi mi? "Güç" İlişkisi mi?	253
IV.1. "Özel" Yaşamdaki İlişkiler.....	254
IV.2. Konut Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler.....	261
IV.3. İş Piyasasına Ulaşmada Kullanılan İlişkiler.....	266
IV.4. Yerel "Kamusal" Yaşam.....	272
V. Sonuç Olarak: Kentsel İlişki Ağları, Devingenlik ve Toplumsal Katmanlaşma İlişkisi Üzerine Bir Deneme	288
SONUÇ: "YEREL"İN KURULUŞU	297
KAYNAKÇA	307

SUNUŞ

İstanbul, tarih boyunca, devingen ve kozmopolitan nüfusa sahip bir göç kenti olagelmıştır. Ancak, 1950'lere kadar, İstanbul'da yaşayanların kozmopolitan özellikleri genel olarak "kentlilik" platformunda birleşmekteydi ve kentteki çeşitlilik, tarihsel mirasın kente taşıdığı "dinsel" mozağin farklılıklarıyla algılanmaktaydı.

1950 sonrasında ise, İstanbul, sayısal açıdan büyük ve farklı nitelikler taşıyan bir göç hareketinin varış noktası olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeler, İstanbul'daki nüfusun homojenleşmesini ve müslümanlaşmasını birlikte getirmiştir ama "kozmpolit" olma niteliğini azaltmamıştır. İstanbul'a bu dönemde Balkanlar'dan ve Türkiye'nin farklı bölgelerinden, farklı nitelikte, farklı kültürel özelliklere sahip gruplar göçetmiştir. Ancak kentlileri en çok yadırgatan göç türü "köylü" göçü olmuştur. "Köylüler", kente gelişlerinden yerleşmelerine, konut edinme biçimlerinden yaşama alışkanlıklarına ve yaptıkları işlere kadar "sorun" olarak en çok gündeme gelen grubu oluşturmuştur. Göç ve gecekondular konuları, İstanbul'da, uzun süre, "kentli-köylü" ikilemi

üzerinde yoğunlaşan ve “kentlerin köylüleşmesi” söylemiyle beslenen bu kültür farkı üzerinde tartışılmıştır. 1980'lere kadar kamuoyunu, kentle ilgili kamu kurumlarını ve akademik çevreleri homojen bir grup olarak düşünülen “köylüler”in kentle bütünleşmesi sorunu meşgul etmiştir. Kentte yaşanan her sorunu “köylü” göçüne ve “köylüler”in kentle uyum sağlayamamalarına bağlamak da neredeyse bir alışkanlık haline gelmiştir.

Kentin çevresindeki kırsal alanlara tamamen kendi çabaları, kendi kaynakları, kendi ilişkileriyle yerleşen köylüler, uzun bir süre, kentin merkezindeki grupların erkekleri için “ucuz ve uysal işçi”, kadınları için eğitime muhtaç “ucuz hizmetçi”, politikacıları içinse kendilerine dokunulmadığı sürece oylarını esirgemeyen seçmenlerin “depo”su anlamına geldi.

Kentteki mevcut kentsel kurumlar ve formel yönetim de, yine aynı uzun süreçte, sadece kentin merkezi için işleyen bir makine oldu. Kamu yöneticileri, önceleri, kentin çevresinde oluşan bu yeni alanları “kırsal alan”, orada yaşayanları ise “köylü” olarak tanımladılar. Bu yeni oluşan yerleşmeler ile kentin merkezi arasındaki ilişkiler de geleneksel yönetim anlayışının “şehir-jandarma bölgesi” ilişkisi gibi sürdürülemedi.

Ancak, 1980'den sonra, bu “jandarma bölgeleri”nin kentin merkezini de etki altına aldığı hissedilmeye başlandı. Burada yaşayan gruplar, politik liderleri, talepleri ve ilişkileri bakımından, ne geleneksel “köylüler”e ne de kentin merkezinde yaşayan, alışılmış “kentliler”e benzemekteydi. Kente göçeden “köylüler”, kentte geçirdikleri süre içinde, hem kendileri değişmişler hem de kenti değiştirmişlerdi ve kentin iş piyasası da, konut piyasası da, yerel siyaset yapısı ile kentsel kurumlar da bu değişimden nasiplerini almışlardı...

Kentte önce yerel politik aktörlerde, daha sonra ise gerek

kentteki gruplaşmalarda gerekse toplumsal hareketlerde gözlemlenen değişimler, kentteki toplumsal çeşitlenmenin ve farklılaşmanın, “kentlilik-köylülük” ekseninden uzaklaş-tığını ve yeni boyutlar kazandığını göstermeye başlamıştır. Kente göçedenlerin yeni hayatları köylerinden taşıdıkları kültürel özellikleri, kentte yaşadıkları deneyimlerle, büyük ölçüde yeniden biçimlenmiştir. Bu etkileşimin sonucunda da, eskisinden çok farklı nitelik taşıyan “yeni kentliler” ve “yeni İstanbullu” gruplar ortaya çıkmıştır.

Bu kitapta sonuçlarını değerlendireceğimiz alan araştır-ması, sözkonusu etkileşimin-değişimin niteliklerini ve di-namiklerini anlamayı amaçlamaktadır. Anlamaya çalışaca-ğımız “değişim”in çok boyutlu bir süreci kapsadığı açıktır. Bu nedenle, alan araştırması birbirinden farklı niteliklere sahip aşamalarda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kavram-sal çerçevesi ve metodolojisiyle ilgili bilgiler kitapta ayrıntı-lı biçimde verilmektedir. Burada, alan araştırmasının, eski bir köyün kentsel yerleşmeye dönüşme sürecini, bu süreçte yer alan grupları, burada oluşan kendine özgü ilişki ağlarını, kurulan ortak yaşamın niteliklerini ve bütün bunların söz-konusu alanlarda yaşayanlara etkilerini incelemeye çalıştı-ğımı belirtmekle yetineceğiz.

Bu araştırmanın bulguları, kentleşmenin ve göçün bu-günkü evresindeki toplumsal dinamikleri açıklamayı hedef-lemektedir. Dolayısıyla, bu bulguların, araştırmanın yapıldığı yerin (Ümraniye) ve araştırmanın yapıldığı dönemdeki siyasal ortamın (yerel yönetimlerde SHP iktidarı) özellikle-rinden soyutlanarak algılanmasında yarar görülmektedir. Burada ortaya çıkarılmış olan eğilimlerin kentin bir başka bölgesinde ve bir başka dönemde de gözlemlenebilmesi mümkündür.